

A kegyes hívó, a mártír, és a tudós katona. Önreprezentációs technikák Bethlen Miklós és Luigi Ferdinando Marsigli önéletírásában*

Tudjuk, hogy Bethlen és Marsigli a karlócai békét követő határkijelölés során leveleztek egymással. Még azt is megírta Marsigli Bethlennek, hogy Antonio Caraffa 1680-ban fel akarta akasztatni Bethlent.¹ Egymás iránti érdeklődésük azonban, minden bizonnyal, korábbi keltezésű. Ezt bizonyítja az is, hogy Marsigli első erdélyi útja alkalmával 1690-ben másolatban megszerezte Bethlen három évvel korábban készült *Moribunda Transilvaniae* c. röpiratát két példányban is.² Kettejük viszonyáról sokat elárul azonban az az eddig kevésbé méltatott eset, melyről Lukinich Imre már 1911-ben beszámolt. A határkijelölés során Marsigli folyamatosan panaszkodott az erdélyi guberniumnak arról, hogy a mellé rendelt erdélyi küldöttek nem segítik kellőképpen a határkijelölési munkálatokat. A helyzet orvoslására a gubernium vizsgálatot rendelt el. Az 1701. május 12-én tartott kihallgatás jegyzőkönyve szerint Marsigli a kancellár Bethlen Miklósról kifejezetten rossz véleménnyel volt. Nagyklópdiai Pogány János vallomása szerint, például, Marsigli azt állította Bethlen Miklósról, hogy „az a régi erdélyi fejedelmeket is elárulta, ahogy most öfelségét [a császárt] is. Annak idején Caraffa generális fel akarta akasztatni, amit még most sem lenne késő megtenni. A követ azt akarta, hogy [Bethlen] most Bécsbe jöjjön, de ha rajtam múlna, akkor őkegyelme még a saját istállójáig sem jutna el.” Egy másik tanú, Szatmári János vallomása szerint Marsigli a következőket mondta Bethlenről: „Jegyezzétek meg, hogy Bethlen Miklós és Sárosi János lesznek a ti hazátoknak elvesztői. Én mondom nektek, hogy ez így lesz. Caraffa tábornok idejében kellett volna a fejét leütnetni, de még most sem késő.”³ Ilyen előzmények után nem csoda, ha nincs több arra utaló adat, hogy a két 17. század végi tudós államférfi és katona szorosabban együttműködött volna. Marsigli Bethlen iránt érzett

* A tanulmány az EMMI, REB-16-1-KUTATÁS-0029 sz., valamint az OTKA 111 871 sz. pályázat támogatásával készült.

¹ Bethlen Miklós *Önéletírása* I, kiad. V. WINDISCH Éva, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1955, 379. Bethlen Marsiglihez írt leveleit kiadta: Jankovics József, *Bethlen Miklós két levele Luigi Ferdinando Marsiglihez* = *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv*, szerk. TUSOR Péter, Bp., Balassi Könyvkiadó, 1998, 427-432.

² Biblioteca Universitaria di Bologna (a továbbiakban BUB), ms. Marsigli 103, fol. 366r-389v.

³ Jankovics Józsefnek tartozok köszönettel, hogy e forrásra felhívta a figyelmemet: LUKINICH Imre, *Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról*, ItK, 21 (1911/4), 461. Már csak ezért is teljes képtelenség a műkedvelő történész, Bevilacqua-Borsody Béla elmélete, aki 1929-ben arról érkezett, hogy 1703-1704-ben Marsigli Bethlen Miklóssal és II. Rákóczi Ferencsel szövetkezve angol, francia és olasz segítséggel egy Habsburg-ellenes felkelést szeretett volna kiindítani. E nagyszabású terv részeként adta fel Marsigli 1703-ban Breisach várát a francia csapatok vezérének, Vauban marsallnak, és ugyancsak ennek a tervnek a keretében írta meg Bethlen Miklós a *Columba Noe* c. röpiratát 1704-ben. Borsody a Nemzeti Múzeum könyvtárának segédőre, régiségkereskedő és Aggházy Kamill ezredes megbízásából a Magyar Királyi Hadtörténelmi Múzeum hivatalos Marsigli-kutatója volt. Elméletéről, mely ma már csupán kultúrtörténeti kuriózum, részletesebben lásd: Nagy Levente, *Magyar kutatógenerációk és a Marsigli-hagyaték* = *Humanizmus, religio, identitástudat. (Tanulmányok a kora újkori Magyarország művelődéstörténetéről)*, szerk. BITSKEY István, FAZAKAS Gergely, Debrecen, 2008, (Studia Litteraria XLV), 248-268.

ellenszenve ellenére sincs azonban arra utaló bizonyíték, hogy Marsiglinak bármilyen szerepe lett volna a kancellár későbbi letartóztatásában és meghurcoltatásában.

A sors szeszélyének köszönhetően 1704-ben mindkettejük élete hasonló fordulatot vett. Marsigli 1703 szeptemberében kapitulált a Breisachot ostromló francia csapatok előtt, ezért vizsgálati fogságba helyezték. A tárgyalás során megfosztották ugyan rangjától, nyilvánosan meg is szégyenítették (a hóhér ketté törte kardját) és ki is zárták a császári hadseregből, de életét meghagyták, habár az érvényes törvények alapján halált érdemelt volna. A Habsburg Birodalom területéről mindenestre örökre száműzték.⁴ Tudjuk, Bethlenre a *Noé galambja* miatt ugyanez a sors várt. Kezdetben, úgy nézett ki, hogy árulásért és felségsértésért öreá is halálbüntetés vár, de végül életfogytig tartó börtön lett a jutalma. E kiélezett léthelyzet mindkettőjükből ugyanazt a reakciót váltotta ki: írni kezdtek, még pedig saját addigi élettörténetüket jegyezték le.

A hadbíróági eljárás után 1704. november 22-én Marsigli elhagyta Bécset. Ezek után főként egy a kis svájci városban, Zug-ban tartózkodott. Itt írta meg és küldte el az összes európai uralkodónak (francia, latin és német fordításban) a breisachi tettét igazoló önfelmentő iratát (*Manifesto*).⁵ Manifestumában csak katonai érvekkel védekezett, és azt bizonygatta, hogy hadászatiilag nem lehetett a várat megtartani, mert kevés volt a katona, és a fegyver, a falak pedig nem voltak megerősítve. Mindjárt írása elején megindokolta, apológiájának megírását és kinyomtatását: „Ahhoz, hogy az embert ne érdekelje a saját hírneve, az, amit a köz, a publikum gondol róla, keresztény úriembernek (*gentiluomo cristiano*), vagy sztoikus filozófusnak kell lennie. Mindkettő csakis a saját lelkiismeretét ismeri el maga felett bírának.”⁶ Marsigli szerint azonban nem elég csak a lelkiismeret elé állni, ki kell állni a köz elé is, és meg kell védeni saját igazát. (Alapvetően különbözik tehát Marsigli eljárása Bethlen módszerétől, aki egyenesen Istent választotta döntőbírául, és ő előtte szeretne volna megvédeni becsületét és hírnevét.) A közvélemény előtti igazolást szolgálata volna a *Manifesto* mellett Marsigli önéletrajza is, mely a főhős általános emberi becsületének megvédését, és Marsiglinak a császár iránti töretlen hűségét lett volna hívatott bizonyítani.⁷

Annak érzékeltetésére, hogy az európai epikai hagyományban rendelkezésére álló elbeszélő technikákat, és narratív szűzséket hogyan használta Marsigli saját életének leírásakor, most csak egy példát hozok. 1683 nyarán a Bécs ostromára induló török sereg ellen a Rába védelmére rendelték ki. 1683 júliusában Kapuvár mellett a portyázó tatár hadak elfogták.⁸ Fogságának történetét beleszőtte az önéletrajzba is, melyből csak ezt a részt, átdolgozva megjelentette később nyomtatásban is – *L. F. Marsigli gróf rabságának története (Ragguaglio della schiavitù di Luigi Ferdinando conte Marsigli)* – mégpedig elég szokatlan kiadványban: az általa alapított bolognai tudományos intézet felállítását hírül adó okmányok között 1728-ban: *Atti legali per la fondazione dell’Istituto delle Scienze, ed arti liberali per memoria degli ordini ecclesiastici, e scolari che compongono la città di Bologna*.⁹

⁴ Marsigli breisachi kalandjáról lásd: Renzo REGGIANI, *La riabilitazione militare = Memorie intorno a Luigi Ferdinando Marsigli*, Bologna, 1930, 59-60; John STOEY, *Vita e tempi di Luigi Ferdinando Marsigli*, Bologna, Pendragon, 2012, 335-391.

⁵ BUB ms. Marsigli 136, fasc. 3.

⁶ BUB ms. Marsigli 136, fasc. 3, fol., 2r.

⁷ Andrea GARDI, *A tudós katona képe. Luigi Ferdinando Marsigli: hogyan alkossuk meg saját történelmi emlékezetünket?* Hadtörténelmi Közlemények, 126 (2013/2), 603.

⁸ Marsiglinak a Rába vonal védelmében kifejtett tevékenységéről legutóbb lásd: VARGA J. János, *A túlélés és az árulás mezsgyéjén. Batthyány Kristóf és Batthyány Ádám az 1683- évi hadjáratban = Ezredforduló – századforduló – hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére*, szerk. ÚJVÁRY Zsuzsanna, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2001, 486-504; SARLAI Szabolcs, *Marsigli és a Batthyányak a Rába védelmében 1683-ban = A Batthyányak évszázadai – tudományos konferencia Körmenden (2005)*, szerk. NAGY Zoltán, Szombathely-Körmend, 2006, 139-144.

⁹ A Ragguaglio modern kiadása: Luigi Ferdinando MARSIGLI, *Ragguaglio della schiavitù*, a cura di Bruno BASILE, Roma, Salerno Editrice, 1996.

A *Ragguaglio* igazi mártírtörténet. Marsigli pokoljárása Jézus szenvedéstörténetére hajaz. Azért esik fogságba, mert, ahogy Judás elárulta Jézust, úgy Marsigit is elárulják a magyarok. Pontosabban: Batthyány Ádám (1662-1703) és Nádasdy Ferenc (az 1671-ben kivégzett szintén Nádasdy Ferenc fia). Egy portyázó magyar csapat, még mielőtt a tatárok fogságába esett volna, kifosztotta és megverte Marsigit. A török táborban fogva tartói az ostromló seregben részt vevő erdélyi fejedelemhez I. Apafi Mihályhoz viszik. Marsigli nem fedte fel kilétét (velencei kereskedő szolgájának adta ki magát), de arra kérte a fejedelmet, hogy szabadítsa őt ki. Apafi ezt nem tette meg, de adott neki egy kenyeret.¹⁰ A Marsigli által megformált Apafi figurájában nem nehéz felismerni Pilátust: ahogy a római helytartó Krisztust, úgy Apafi Marsigit nem szabadítja meg. Később a tatárok Marsigit Ali pasának adják el, aki két bosnyáknak adja őt tovább. A sikertelen bécsi ostrom után a bosnyákok Horvátországba viszik magukkal, ahol megkéri Marsigli őket, hogy Szarajevóban keressék fel a katolikus Berancovics Pétert, akit Marsigli még az 1679-1680. évi Pietro Civrani velencei bajlóval folytatott konstantinápolyi küldetése alkalmával ismert meg. Azt remélte ugyanis, hogy a katolikus Bernakovics segít előteremteni a váltságdíjat. Bernakovics viszont azt állította, hogy még csak nem is ismeri Marsigit. Ahogy Péter Krisztust úgy tagadta meg Bernakovics Marsigit. Civrani végül csak előteremtette a váltságdíjat, ami épp a Szűzanya szeplőtelen fogantatásának napján érkezett meg a Marsigit fogva tartó bosnyákokhoz. Hősünk ezt természetesen csodának, és szabadulását a Szűzanya közbenjárásának tartotta.¹¹ Kiszabadulása után Marsiglinak igazi diadalmenetben volt része: mikor Spalatoba (Split) behajózott vivát kiáltással üdvözölte az egész város. A fogadtatás olyan fényes volt, hogy a török emír azt hitte, hogy Marsigli a lengyel király fia. Ezek után rabláncait a firenzei Szűzanyához, majd I. Lipóthoz vitte, végül 1728-ban a frissen megalapított Istituto kápolnájában helyezte el.¹² De ezzel még nincs vége a történetnek. A karlócai békét követő határ-megállapítás során Marsigli Horvátországban épp arra a vidékre vetődött, ahol a két bosnyák őt fogva tartotta. És, minő véletlen, a győztes császári ezredes személyesen találkozott is hajdan volt fogva tartóival, akiknek nagylelkűen megbocsátott, és még meg is jutalmazta őket. De még ennél is regényesebb fordulat a történetben az, hogy a breisachi eset után a Franciaországban bujdosni kényszerült Marsigli Marseille kikötőjében épp az egyik bosnyák fiával futott össze, akinek elesettségét látva, pénzzel segítette őt.¹³ A történet azzal zárul, hogy Marsigli az őt megsegítő Szent Szűz tiszteletére alapítja meg tudományos intézetét, ezért teszi közzé török fogságának történetét épp az intézet alapító okiratait tartalmazó kiadványban. Ugyanakkor arra kéri a Szűzanyát, hogy az általa elviselt szenvedésekért legyen irgalmas a hasonló helyzetben lévő rabokhoz, és őket is szabadítsa ki a fogságból. Marsigli fogsága, tehát, nem volt hiábavaló: ahogy Jézus szenvedése megváltotta az emberiséget, úgy Marsigli fogságban töltött szenvedéseiért is könyörüljön meg a rabságban lévőknél a Szűzanya és szabadítsa ki őket a fogságból.¹⁴

Nemcsak ebben a kiragadott részben, hanem az önéletírás egészében is a Marsigli által választott ábrázolás-technika a kalandregényé. Az ókori görög kalandregényekig visszavezethető szűzsé szerint egy kivételesen szép, okos és fiatal lány találkozik egy ugyanilyen férfival, és nyomban egymásba szeretnek. A házasság azonban mégsem történhet meg, mert valamilyen „baleset” következtében (kalóztámadás, háború, a szülők ellenkezése stb.) a szerelmeseknek el kell válniuk. Ezek után a két főszereplő különböző kalandokon

¹⁰ *Ragguaglio*, i. m., 27. Lásd még: Regina LUPI, *Schiavi e missionari: note da alcuni scritti di Luigi Ferdinando Marsigli*, *Mediterranea - Ricerche Storiche*, 27 (2013/aprile), 161-170.

¹¹ *Ragguaglio*, i. m., 39.

¹² *Ragguaglio*, i. m., 41, 49.

¹³ *Ragguaglio*, i. m., 44-46.

¹⁴ *Ragguaglio*, i. m., 20.

megy keresztül, majd a végén ismét találkoznak és elnyerik méltó jutalmukat: összeházasodnak. Marsigli önéletrajzának elején található is két szerelmi történet. Bolognában a Marsigli névből formált anagrammával Armisillo lovag néven vesz részt a lovagi tornán egy bizonyos Eleonora Zambecchi kezéért. Zambecchi kisasszony azonban másnak adja a kezét, ezért veti bele magát Marsigli a kalandokba. Az Oszmán Birodalom fővárosában a francia nagykövet lányába szeret bele, akiért még párbajozni is hajlandó lenne, de ez a házasság sem jön össze.¹⁵ Ezek után már csak a kalandok maradnak hősünknek. A próbatételes kalandok sorozata nem más, mint a főhős identitásának keresése. Ez folyamatos átváltozások, különböző szerepek eljátszásával megy végbe. Az önéletrajz során Marsigli anagramma mögé rejtőző szerelmes lovag, kém, tudós, katona. A kalandok lezártával találja meg saját identitását. A nyilvánosság számára megalkotott kép szerint európai léptékű személyiség, élete tele lenyűgöző kalandokkal, aki hatalmas tudományos gyűjteményt hoz létre a köz javára. Komoly tudós és hűséges katona, akit igaztalan vádakkal illettek, és fosztottak meg rangjától a bécsi udvari intrikusok.

Andrea Gardi mutatta ki, hogy Marsigli nem csak önéletírásával, hanem egész gyűjteményének elrendezésével is ezt a képet közvetítette magáról az utókornak. Gyűjteményének első részébe a gazdasági-adminisztrációra és a napi folyó ügyekre vonatkozó iratok tartoztak. Gyakorlati jellegű iratanyagról van szó, mely főleg arról tanuskodik, hogy Marsigli miként biztosította saját maga számára az anyagi megélhetéséhez szükséges (főleg 1704 után) eszközöket. Levéltárának ez a része érdekelte Marsigli a legkevésbé. A második csoportba tartoztak Marsigli saját műveinek kéziratok, térképek, az önéletírás alapjául szolgáló dokumentáció, életrajzi-politikai-tudományos jellegű iratanyag, melyek a politikai, katonai és tudományos hírnév a megalkotására is szolgáltak. Ezt a nagyszerűen összerakott felépítményt törte szét a breisachi szégyen, mely Marsiglinak a már-már éledező hírnevét zúzta szét, nyilvánosan megszégyenítve egy ártatlan katonát. Arról nem is beszélve, hogy anyagilag is a tönk szélére jutott: az elkobzott javainak érték elérte a 92 000 lírát, emellett a katonai eljárás költsége 50 000 lírájába került a családnak. A breisachi kalandnak köszönhetően alakult ki a gyűjtemény harmadik része, mely az 1704. évi katonai rangfosztása után keletkezett iratokat tartalmazta, melyek talán a legfontosabbak voltak az adott pillanatban Marsigli számára. Az önéletírásra hárult volna az a feladat, hogy az 1704-ben kettétört életszakaszt koherens elbeszéléssé formálja. Ezt a részt Marsigli a bolognai domonkosok kolostorában helyezte el az önéletírással együtt: hogy „a rokonok, az örökösök és minden érdeklődő ingyen másolatot készítsen az eredeti iratokról”. Csupán annyi kikötése volt, hogy a Breisachra vonatkozó eredeti anyag „olvasásánál és másolásánál mindig legyen jelen egy szerzetes”.¹⁶

Mindeközben Marsigli a családi és társadalmi gyökereire vonatkozó dokumentációt szigorúan elzárta a nyilvánosság elől. Szüleiről, testvéreiről semmit sem írt önéletírásában, ahogy arról sem tett említést a *Ragguagli*ban, hogy a két bosnánynak fizetett váltságdíj nem valami csoda folytán teremődött elő, hanem két családi birtok elzálogosításából.¹⁷ A Marsigli által az utókornak közvetített kép olyan sikeres volt, hogy a későbbi értelmezők e szerzői szándék szerint interpretálták Marsigli egész életművét. Mindenki ellene intrikált, de ő, mint főintrikus nincs sehol az önéletírásban. Mindig mások árulják el őt, ő soha nem árul el senkit. Büntudat soha nincs benne, így teljességgel hiányzik a konfesszionális jelleg az önéletírásából. Soha sem ír arról, hogy ő bűnös lenne. Sőt, az egész önéletírás, nem bűneinek, hanem erényeinek a felsorolása.

¹⁵ Marsigli szerelmi kalandjairól lásd Bene Sándor kiváló elemzését: BENE Sándor, *Acta pacis – béke a muzulmánokkal. Luigi Ferdinando Marsigli terve a karlócai béke iratainak kiadására*, Hadtörténelmi Közlemények, 119(2006/2), 333-334.

¹⁶ Minderről lásd GARDI, *A tudós katona képe*, i. m., 599-601.

¹⁷ GARDI, *A tudós katona képe*, i. m., 609.

Bethlennél ezzel szemben a narratív váz, amint ezt már Tóth Zsombor monográfiájában kimerítően leírta: a via salutis. Azaz a főhős jellemfejlődése a puritánus életvitelt leíró conduct-book-ok által javasolt életutat járja be: a bűntudat felébredése, a bűn megvallása, a büntetés, és végül a megszabadulás.¹⁸ A vallomást tevő bűnös mellett, a Krisztust követő mártír nézőpontja az, amelyből az elbeszélő láttatja az eseményeket az *Önéletírás*ban. A hazája üdvéért munkálkodó Bethlent, miként Júdás Krisztust, úgy árulja el Rabutin: „Ő [Rabutin] kért: az Istenért is: gondolkozzunk, találjunk valami jót fel a haza megtartására, ő jó szívvel elköveti, megölel, megcsókol (megcsókola bizony Júdás módjára).¹⁹ Wesselényi István szerint 1704 augusztus nyolcadikán, amikor kihirdették előtte az ítéletet Bethlen így kiáltott fel: „És feltartván kezeit az égre, felkiálta és monda: Úr Jézus légy irgalmas, kegyelmes, mert ezt én nem érdemlettem. [...] Reformata religio, temiattad halok meg, Úr Jézus Christus, teéretted halok meg”²⁰ Ez tökéletesen illik a mártírológikus narratív szerkezetbe: Bethlen saját perét úgy értelmezte, mint vallásáért és Krisztusért (jöllehet egyáltalán nem vallási okokból tartóztatták le) halált szenvedni kész hős mártíriumát.

Bethlen Miklós pere 1704. május végétől 1704. augusztus 8-ig tartott. Ahhoz képest, hogy legfőbb bűnéül még csak nem is a *Noé galambja* című röpirat megírását, hanem azt rótták fel, hogy a röpiratot titokban akarta Hollandiában megjelentetni és nem küldte fel az abban foglalt javaslatait a császárnak, súlyos ítélet született: fej- és józságvesztés. Az ítéletet nem hajtották végre, mert kellett hozzá a császár beleegyezése is. 1704. szeptember 2-i levelében I. Lipót azonban megtiltotta, hogy az ítéletet végrehajtsák. Közben Rabutin felküldte Bécsbe a per anyagát, azzal a kéréssel, hogy Lipót hagyja jóvá az ítéletet. A császár azonban ismételten megtagadta azt, majd 1704. november 6-án vizsgálóbizottságot nevezett ki, hogy az ügy újratárgyalására.²¹ Bethlen mindeközben Rabutin szebeni börtönében maradt, melyről ugyan szűkszavúan, de annál érzékletesebben írt önéletírásában és imdáságoskönyvében:

„Mezítelen fegyverrel a házamban szüntelen két strázsa, kinek egyike az ágyam fejéhez másfél singre állott; ezek minden órán változtak, abgeleszt kiáltásokkal mindenkor felsekerentettek, mely miatt a több szörnyűségek között bizony elmondottam „Jób meggyőzöttetvén a testnek gyarlóságától, átkozza születésének napját. (Jób, 3.) „Átkozott legyen a nap, amelyben születtem volt, a nap, amelyen az én anyám szült engemet, ne legyen áldott.” (Jer, 20:14). Azt is tiltották, hogy a könyvolvasásban az ablak felé arccal ene forduljak, hogy a durva, rossz, apró üvegtányéron által ne nézzek. Magok sem állhatván az ágyam lábánál álló székek és rettenetes penésznek a dohát, osztán megengedék a felső ablak kinyitását, de az alsókat soha nékem nem usqua ad 15 aprilis 1708. [...] Az Úr vacsoráját is usque ad 23. januarii anni 1707. elfogták volt tőlünk, és a prédikátort is.”²²

Rabutin 1708. április 15-i „gratiája” után nyomban nekilátott a *Rabságomban böjt és vasárnapi imádságom magam személyem és hozzátartozóimért* című önéletrajzi imádságának megírásához, melyet később, 1710-ben átdolgozott. Legalábbis erre enged következtetni az alábbi két szövegrész: „Mert ugyanis ki volt az én familiámban legalább másfélszáz esztendőttől fogva, aki a hatvanhatodik esztendőttől nemhogy ilyen nyereség, erő és egészségben, de csak életben is érte volna? Én kívülem senkisémet”²³ Az írás pillanatában,

¹⁸ TÓTH Zsombor, *A koronatanú: Bethlen Miklós. Az Élete leírása magától és a XVII. századi puritanizmus*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Könyvkiadó, 2007, passim, de különösen: 71-79.

¹⁹ BETHLEN Miklós *Önéletírása*, i. m., II, 139.

²⁰ WESSELENYI István, *Sanyarú világ*, I, kiad. MAGYARI András, Bukarest, Kriterion, 1983, 185.

²¹ Minderről lásd: JUHÁSZ István, *Bethlen Miklós politikai pere*, Kolozsvár, Erdélyi Tudományos Intézet, 1945, 18-26.

²² BETHLEN Miklós *Önéletírása*, i. m., II, 150-151, 221.

²³ BETHLEN Miklós *Önéletírása*, i. m., II, 158.

tehát, Bethlen Miklós hatvanhat éves volt, ami azt jelenti, hogy ezt a szövegérszt 1708-ban írta. De ennél pontosabban is meg tudjuk állapítani az alábbi, véleményem szerint, Zrínyi alluziót is tartalmazó, részről: „Reménkedem, édes Istenem, ha ugyan csak raboskodnom kell, hadd haljak édes hazámban szerelmesim dajkálkodási alatt meg s temettesem édes hazám szemetébe, mert hova visznek, s mire.”²⁴ Ezt a részt csakis Bécsbe való szállíttatása (1708. május 1.) előtt írhatta. A „temettesem édes hazám szemetébe” rész, szerintem a Syrena-kötet *Peroratio*jának utolsó sorára hajaz: „vigan burittatom hazám hamujával”. Igaz, míg Zrínyinél „az ottomán hóddal” való dicső küzdelem jutalma a víg halál, mely önfeláldozó harcért, a haza még hamvában is hálás hősenek; addig az öreg és megfáradt Bethlennek hazája részéről csak „szemét” szemfedő jut. Véleményem szerint keserű irónia ez Bethlen részéről a szemétté, azaz az érte fáradó fiáért háladatlaná vált haza (Erdély) iránt.

De térjünk vissza a szöveg datálásához. Az imdáság alábbi részéből egyértelműen megállapítható, hogy az nem 1708-ban, hanem két évvel később íródott: „Azt tudnám, édes Istenem! ezelőtt hat esztendővel, hogy már vénségemre megnyughatom, feleségemet, gyermekimet nyugalomban hagyhatom s magam tisztességében eltakaríttatom az atyáimhoz.”²⁵ Ha tehát hat esztendő telt el letartóztatása óta, akkor ez szövegrész 1710-ben került be az imádságba. Mindez azt is jelenti, hogy Bethlen ezt az imádságot (de lehet, hogy a többi is), folyamatosan használta, de nem csak imádkozásra, hanem átdolgozásra is.

V. Windisch Éva szerint szintén Szebenben, szintén 1708-ban kezdte el írni a másik *Mindennapi reggeli imádságom a közönséges keresztény anyaszentegyházért, nemzetemért, hazámért, pogányok és mindenekért* című politikatörténeti imádságát is, melyet, V. Windisch Éva szerint, később Bécsben ugyancsak átdolgozott. V. Windisch Éva nem mondja meg, hogy mire alapozza ezt a véleményét. Jómagam úgy látom, hogy szinte lehetetlen megállapítani pontosan, hogy mikor íródott ez az imádság, csak annyi biztos, hogy Szebenből való távozása utána, tehát vagy Eszéken, vagy Bécsben: „hogy osztán Szebenből elhoztak az üdő és helyekhez képest kellett az imádságomat is rendelnem.”²⁶ Bethlen, tehát, nem az önéletrajzát, hanem az imádságokat kezdte el előbb írni, igaz már ezek az imádságok is (különösen a *Rabságomban böjt és vasárnapi imádságom magam személyem és hozzátartozóimért*) jócskán tartalmaztak önéletrajzi elemeket.

Az 1704. évi bebörtönözése után fennmaradt első írásos emlék Bethlentől az Eszéken, 1708. június 8-án I. József császárnak írt supplicatioja. A Haditanács ugyanis azt szerette volna, ha Bethlen nem megy fel Bécsbe, hanem továbbra is az eszéki börtönbe marad. Bethlen azonban személyesen szerette volna Bécsben előadni kérelmét a császárnak. Kérése alátámasztása érdekében a levélben a Habsburg Ház érdekében tett szolgálatait sorolta fel. Később, amint alább még szólok róla, e levélnek fontos szerep jut majd, mert a Bethlen ego-dokumentumait tartalmazó (önéletrajz, imádságok, *Noé galambja* stb.) 18-19. századi kéziratos másolatokban rendre előfordul.²⁷ Ugyancsak Eszéken írta „egy holnap unalmában” 1708 június és augstus 24. között az *Elöljáró beszédet*. Szintén 1708-ból való a *Sudores et cruces* is, de pontosan nem tudjuk meghatározni mikor írhatta. Véleményem szerint már Bécsben. Latin nyelvű politikai önéletrajzába csak azokat az eseményeket vette fel, melyek letartóztatásának előzményiként értelmezhetők. Közügyekről nem írt, csak a vele történt méltánytalanságokról. Az irat első számú célközönsége a bécsi udvar hivatlanokai lehettek. Azt is biztosan tudjuk, hogy önéletírását 1710. január 23-án fejezte be. V. Windisch Éva szerint Bethlen utolsó „nyilvánosságnak szánt” írása: *A léleknek Istennel, magával és testével*

²⁴ BETHLEN Miklós *Önéletírása*, i. m., II, 178.

²⁵ BETHLEN Miklós *Önéletírása*, i. m., II, 163.

²⁶ BETHLEN Miklós *Önéletírása*, i. m., II, 221. V. Windisch Éva véleményét lásd uo., 324-325.

²⁷ A levél modern kiadása és elemzése: BETHLEN Miklós *Levelei*, II, összegyűjtötte, s. a. r., jegyz., JANKOVICS József, Bp., Akadémiai Kiadó, 1987, (Régi Magyar Prózai Emlékek 6/2), 990-993, 1301. A továbbiakban: *BetLev*.

való beszélgetése. *Vecsernyekori könyörgésem* c. imádsága, mely már az önéleírás után keletkezett.²⁸ Himnikus hangnemben zsoltárpararáfizoskat tartalmazó imádság ez. Az alábbi részletben, például, Bethlen Szenci Molnár első zsoltárát írta át: „Látván a te nagy gyarlóságodat és hogy te csak olyan vagy, mint a por, mely széltől széjjelhintetik és hogy te nemcsak elindultál a hűtlenek tanácsán, hanem meg is állottál a bűnösök után, sőt nagy mélyen bé is ültél a csúfolóknak székekbe, mennyiszer, mely csudálatosan hajad, füled, orrod, kezedenél fogva erővel is kivont azoknak társaságokból, mennyiszer vágta bé előtted a bűnnek alkalmatosságait.”²⁹

Ez az imádság is a jól ismert séma szerint épül fel: bűnvallás-bűnbánat-a kirótt büntetés elviselése. Ezután kellene következnie az isteni kegyelemnek és a megváltásnak: ami a börtönből való szabadulást jelentené. Ez viszont nem következik be. A feszültség Bethlen szövegében abból adódik, hogy az utolsó elem hiányzik. Ő börtönben marad élete végéig, nincs győztes, diadalmas befejezés, mint Marsigliánál. Pedig az önéleírás narratív logikájából az következne, hogy a büntetés után a jutalomnak kell jönni, de az minduntalan elmarad:

„A te ígéd Uram, az: ha mű bűnünket megvalljuk, hű és igaz az Isten, hogy megbocsássa nekünk a mű bűnünket és megtisztítson münket minden hamisságtól, mert nem akarja a bűnösnek halálát, hanem megtérését és életét. Ha azért, édes Istenem, a mű lelkünkkel ilyen a te békességed, ne tégy a mű testünkből ilyen rettentő példát a te házában, sokak botránkozására és a mű kétségben esésünkre. Hiszen, édes istenem! ha én Manassest, és az én feleségem amaz nagy híres Mária Magdalénát elértük, vagy meghaladtuk is bűneinkkel, nagyobb a te kegyelmed annál, mi megvalljuk a mű bűneinket, ha pedig mind meg nem vallottuk is, mert ki tudná azt, te, uram, tudod, sok és nagy titkos bűn nincsen az Isten irgalmassága és az Úr Jézus Krisztus igazsága, véghetetlensége felett.”³⁰

Marad az izzó nyugtalanság és a folyamatos várakozás. Ezt csak úgy lehet elviselni, hogy a szenvedést értékké alakítjuk. Bethlen is ezt teszi, és hogy szenvedése ne legyen hiábavaló, azt egyenesen Krisztus szenvedéséhez hasonlítja. Ennek érdekében a narrátor olykor-olykor olyan magaslatokba emelkedik, hogy egyenesen Isten nevében szólal meg:

„Ha a jót elvettétek, vegyétek el a gonoszt is. Én vagyok atyátok, Istenetek egyaránt mind a ketten és tüutánatok a tü gyermekeiteknek is. [...] Akiket én szeretek, megdorgálom, sanyargatom. Ebből esmértettek meg, hogy nem fattyak vagytok, hanem fiamnak, leányomnak tartalak. De hű vagyok én, aki nem hagylak feljebb kísértetni a tü tehetségeteknél, jó végét adom s erőt is a szenvedésre. Nézzetek az én fiamra, pátriárkák, királyok, próféták, apostolok, mártírok és szentekre, nemde nem mindenik viselte-é az ő keresztét és sok nyomorúságok által kellett az Isten országába bémenni.”³¹

A prófétai szerepkör felvállalása természetesen együtt jár a kiválasztottság, az Isten általi elhivatosság (certitudo salutis) tudatának a hangsúlyozásával is.³² A szenvedés csak

²⁸ BETHLEN Miklós *Önéleírása*, i. m., II, 325.

²⁹ BETHLEN Miklós *Önéleírása*, i. m., II, 225. Íme Szenci szövege: „Az ki nem jár hitlenek tanácsán,/És meg nem áll az bűnösök újtán,/Az csúfolóknak nem ül az ő székekben,/De gyönyörködik az Úr törvényében,/ És arra gondja mind éjjel-nappal,/ Ez illy ember bódog bizonyly.” (RMKT XVII/6, 18.)

³⁰ BETHLEN Miklós *Önéleírása*, i. m., II, 185.

³¹ BETHLEN Miklós *Önéleírása*, i. m., II, 230.

³² „Noha a bűnhődés szükségszerű következménye a bűnök elkövetésének, az Isten igazságos csapásai nemcsak a megtörtént, történő tragédiákat jelenti, hanem az utolsó ítélet, implicit módon a kárhozat és az üdvözülés potenciális bekövetkezését is. Mivel ez utóbbi egyén és közösség számára egyaránt meghatározó jelentőségű, fontos felismerni, hogy a történelemteológiai koncepció eme eszkatológiai vetülete, az egyéni üdvösség tétje révén a via salutis, sőt a predestináció és a certitudo salutis folyamatait is érinti. Bethlen esetében az egyéni sors,

akkor nemesül át értékké, ha nem önmagában van. Egyszóval, ha valakinek, vagy valakiknek az érdekében történik az, és ha van annak célja. Betheln első körben saját bűnei „jutalmául” szenved, azért, hogy ő maga megváltást nyerhessen. Második körben azonban nem csak magáért, hanem feleségért és egész családjáért is. Harmad sorban személy sorsa a haza (elsősorban Erdély, de az egész Magyar Királyság) sorsával is összefonódik. Ha, őreá, mint magánemberre érvényes a via salutis bűnbeesés-megtérés-bűnvallás-büntetés-megigazulás útvonala, akkor az egész nemzetre is érvényesnek kell lennie annak. Személye, tehát, nemcsak saját magának és családjának hozhatja el a megváltást, hanem egész (protestáns) Erdélynek.³³ De ahogy saját sorsa ívében is hiányzik az utolsó elem (a megváltás), úgy Erdély esetében is. Hiába szenved ő kálvinista mártírként, Isten könyörülete egyre csak késik:

"Ihol" édes Istenünk! a felséged isteni keze, csudálatos tanácsa helyhezette ezt a magyar nemzetet e napnyugoti és napkeleti két nagy birodalom közé háromezred esztendeje kiváltképpen, hogy mindenik azt mondja a mű lelkünknek. Hajolj és fekdj le, hadd menjek által rajtad; hiszen édes Istenünk, mű már az ő lovoknak és magoknak lábok alatt olyakká löttünk, mint az ország útján és utcán lévő sár és por, ely mindenektől, még az oktalaln állatoktól is szabadon tapodtatik és a szélről is ide s tova szóratik, hintetik. Ó, ne engedjed, édes istenünk, hogy a mű nevünk utolsó eltöröltetése alkalmatosságával ez mindenik annál is inkább megkáromolja a te dűcsöséges, imádandó, isteni szent nevedet. Ne vesse ezt münékünk a napkeleti Mahumed: Tű magyarok, gyávorok, hol vagyon a Jézus, a tű Messiásotok, akit tű imádtok. Ismét ne vesse ezt a napnyugoti bűnnek embere: Tű lutheránus és kálvinisták, vallásotok és ecclesiátok? Ihol tű eddig nem akarátok engemet ecclesia fejének [azaz a pápát], Krisztus vicéjének esmérni e földön, nem akarátok tű az én rendelésem szerint a képeket, a szenteket és azoknak csontját, porát, koporsóit, az angyalokat és kiváltképpen a Boldog Szűzet és az Úr vacsorájában ostyában, misében, processióban az urat imádni, nem akarátok tű vélünk együtt ezeket tisztelni, nékiek imádkozni, segítségül híni, tű azért vesszetek el a földnek színiről.³⁴

Valami hasonló történik Zrínyi *Szigeti veszedelmében* is, melynek kapcsán önkéntelenül is felmerül az olvasóban a kérdés: a szigetvári Zrínyi mártírsága vajon hiábavaló volt-e, vagy sem? Hisz hiába halt meg dicsőségesen a költő dédapja, és hiába vitték lelkét angyalok az égbe, itt a földön még mindig a török az úr. Ugyanez figyelhető meg a másik túlvilági hős, Hazret Ali jóslatában is, mely közvetlenül a döntő ütközet előtt hangzik

főként az elviselt csapások következtében az egész közösség sorsával vagy sorsának végső kimenetelével függ össze. Ez teszi lehetővé egy olyan komplex identitás performálását, amely változatos szerepkörök (patrónus, közbenjáró, próféta, hazafi, politikus) segítségével rajzolja meg Bethlen élettörténetének ama eseményeit, melyek Erdély sorsával függenek össze. Ha csak a prófétai szerepkörre figyelünk is, az emlékirat beszámolójában, Bethlen gyakran narrátori mi nőségre váltja át ezt a prófétaságot, illetve önmagát nagyon gyakran a bekövetkező isteni cselekedet meg nem hallgatott hírnökeként tünteti fel. Túl az egyértelmű bibliai analógián, miszerint Isten elküldött prófétáját nem hallgatja meg a bűnös közösség, rendkívül fontos, hogy ennek a szerepkörnek vagy narrátori minőségnek a felvállalását a személyes, az individuális kiválasztottság és az üdvbizonyosság tudata feltételezi. Csupán mindezek birtokában vállalkozhat arra Bethlen, hogy ezt a kivételes szerepkört performálja. Itt újra a puritánus kontextussal kell számolnunk, legalábbis az általa teremtet, kulturálisan működtetett magatartásmintával. (TÓTH, *Bethlen Miklós a koronatanú, i. m.*, 139-140.)

A kiválasztottság tudat hívatott erősíteni Bethlennek két álomleírása is, melyekben nem kisebb személyiség, mint maga Krisztus jelenik meg neki. Ezekről lásd: S. SÁRDI Margit, *Jóslat és álomlátás XVII-XVIII. századi erdélyi emlékiratainknál = Eksztázis, álom, látomás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*, szerk., PÓCS Éva, Bp.-Pécs, Balassi Kiadó-University Press Pécs, 1998, (Tanulmányok a Transzcendensről I) 475-488.

³³ Ezt egyébként meggyőzően mutatta Tóth Zsombor, Bethlen politikatörténeti imádságát elemezve: TÓTH, *Bethlen Miklós a koronatanú, i. m.*, 128-139.

³⁴ BETHLEN Miklós *Önéletírása, i. m.*, II, 218.

el. Ali olyasmit jósol, amiről az eposz megjelenésének idején (1651) mindenki tudhatta, hogy nem igaz.

Hiszem vég szakadott az én hatalmamban.

Szigetben nem laknak olyan körösztyének,
Kiknek ártassanak Alkorán levelek,
Sem az pokolbéli és koporsós lelkek;
Nagyobb Mahometnél Istene ezeknek.

Mert ő fog énvelem égni örök tűzben,
Miért gyönyörködtünk az keresztény vérben?
Nem örül az Isten büntetés-vesszőben;
Mi voltunk, ám küldött minket örök tűzben.

De ezek már más üdők és más emberek,
Látom, az Istennél igen kedvesebbek,
Hogysem előbb kik voltak egyenetlenek;
És ők is elesnek, de jaj véreteknek! (XIV/61-64)

Egyszóval Szigetben jó keresztények laktak, Isten már nem akarta őket büntetni, kegyesen el is fogadta mártírhalálukat. A probléma csak az, hogy ennek ellenére Szigetvár mégis csak a törököké lett, és az eposz megjelenésének idejében is félholdas zászló lengett bástyáin egészen 1689-ig. Valóban megjavultak a magyarok? Valóban megbocsátott Isten a magyaroknak? 1651-ben a valóság minden eleme ellent mondott ennek. Alkalmas lehetett így az eposz arra, amire szerzője szánta, azaz meggyőzni a magyar nemességet arról, hogy szálljon harcba a törökkel? El lehetett így hitetni a magyar nemességgel azt, hogy a török legyőzhető? „Szigetvár hősei megmutatták az utat; ha az egész magyarság felemelkedik arra a magaslatra, ahol a szigetvári magyar és horvát védők álltak, akkor a hódítók uralma megpecsételődött. Ez az eposz végső tanulsága” – írta Klaniczay Tibor.³⁵ Sajnos majd száz év sem volt elég arra, hogy a magyarság felemelkedjen a szigetvári hősök szintjére. Mikor fog eljönni ez az idő? Zrínyi megadta a felelet: vele jött el ez az idő. Az eposz egyik célja az, hogy a dédunoka tanúságot tegyen amellett, hogy dédapja halála nem volt hiábavaló, ő kész követni őset a mártírhalálba. Ma már tudjuk: a költő Zrínyi Miklóssal sem jött el az idő, ahogy Bethlen szenvedése sem hozta el Erdély számára a megváltást.

Előadásom elhangzása után hívta fel a figyelmemet Balázs Mihály arra, hogy ha Bethlen esetében a via salutis narratív sémája alapján írta le saját élettörténetét az nem jogosíthat fel arra, hogy a bűn-bűnbánat-megtérés-büntetés-megváltás sorozatot a fikcióból kiemelve, a valóságra vonatkoztatva értelmezzem. Azaz nem állíthatjuk azt, hogy Bethlen miután önéletrajza lapjain bűnbánatot tartott, megtért, végigszenvedte büntetését, akkor a valóságban is abban reménykedett volna, hogy ezek után szükségszerűen bekövetkezik majd a valóságos szabadulása is. Mindez csak a fikció terében érvényes. Ez kétségtelenül jogos észrevétel, és helytálló az önéletírásnak (beleértve természetesen az Elöljáró beszédet és az imádságokat is) ilyen értelmezése is. Mégis azt gondolom, hogy a 17. századi kontextusban nem teljesen elvetendő az én elméletem sem, már csak azért sem, mert írás és fikció viszonya sokkal egyszerűbb volt akkor, mint manapság. Bethlen, véleményem szerint, valóban úgy gondolta, hogy úgy írta le az életét, ahogy az a valóságban megtörtént. Azaz ő nem csak fiktíve, hanem valóságosan is megtért, bűnbánatot tartott, bűnhődött, szenvedett, ezért – mivel kiválasztott (fogadott fiú) – joggal várja el, hogy Isten kegyelme a valóságban is megnyilvánuljon, azaz a valóságban is megszabaduljon börtönéből. Az üdvözülés folyamatát

³⁵ KLANICZAY Tibor, *Zrínyi Miklós*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1964,² 155.

leíró puritánus szerzők (Amesius, Perkins stb.), akinek szövegei alkotják Bethlen egyes ego-dokumentumainak elsődleges kontextusát – amint azt Tóth Zsombor is meggyőzően kimutatta már – a via salutis egyes állomásait egyáltalán nem fiktív felhívásként, hanem a valóságban is követendő példaként írták le. A folyamatot megkoronázó megigazulást, megszentelődést egyáltalán nem fiktív, hanem nagyon is valóságos történészként képzelték el.³⁶ Az isteni kegyelem ugyanis, egy olyan hívő számára, amilyen Bethlen Miklós is volt, nemcsak a halálunk utáni ajándékként nyilvánul meg, hanem már itt a földi életben. Az Isten által fiúvá fogadott, kiválasztott ember élete „sikeres”, hisz ez a siker a legfőbb bizonyítéka annak, hogy ő valóban elhívattatott. Bethlen kortársa, a kolozsvári kollégium tanára, Szathmári Pap János imádságtanában, például, arról értekezett, hogy Isten megmutatja az ima meghallgatását az élet külső eseményeiben is.³⁷ Ezért úgy vélem, nem félreértelmezés azt állítani, hogy Bethlen igenis saját valódi „civiliter életében” is szerette volna megtapasztalni azt, amit ego-dokumentumaiban folyamatosan hangoztat: ő kiválasztott, ezért valójában neki már jár a szabadulás. Ez azonban nem adatott meg neki, innen fakad önéletírásának feszült, vívódó jellege, szemben Marsigli győzedelmes, bűnbánattól, konfesszionális jellegtől mentes kalandregényszerű önéletrajzával. A „jönni kellene a szabadulásnak és mégsem jön” állandó kínzó érzése lehet a magyarázata annak, hogy utolsó nyilvánosságnak szánt, már említett, írását (*A léleknek Istennel, magával és testével való beszélgetése*) a kereszthalálra készülő Krisztus parafrázált szavaival zárta:

„Ha pedig, én Istenem, a te akaratod nem az, hogy ez a pohár éntőlem és feleségemtől elmúljék, hanem az, hogy holtig raboskodván halálommal is dücsöítsem Felségedet, legyen a te akaratod, én Istenem, nem az enyím legyen. [...] Légyen bárcsak az én holtom után, az én házam az én Istenem vigasztalásának háza és példája, amint életemben próbának és keserűségnek háza volt, és bárcsak azon lássék meg, hogy az Isten szenvedésimnek okát és magokat a szenvedéseket kedves áldozatul vette, amint hogy most is én ezeket a kéréseket, magamat és mindenemet megáldozom felségednek és azt mondom: nem az enyím, hanem a te akaratod légyen mind mennyben, mind a földön, és a te áldásod énrajtam és a te Izraeledben mindörökké. Ámen!”³⁸

The pious believers, the martyr and the savant soldier. Self-representation's techniques in the Bethlen Miklós's and Luigi Ferdinando Marsigli's autobiography.
(Abstract)

Bevilaqua-Borsody Béla – official researcher of the Hungarian Royal Museum of the Military History – wrote in 1929, that the Luigi Ferdinando Marsigli, the polymath imperial general, in alliance with Bethlen Miklós and Rákóczi II Ferenc (1676-1735), prince of Transylvania, wanted to spark in 1703-1704 (with the English, French and Italian assistance) an anti-Habsburg uprising. One element of this bold plan was that in 1703, when Marsigli was second-in-command under the Count d'Arco at the Imperial fortress of Breisach on the Rhine, which was surrendered in 1703 before the troops of Marshal Vauban. The second element of this plan – in the minds of Bevilaqua-Borsody – was the Bethlens pamphlet

³⁶ TÓTH, *Bethlen Miklós a koronatanú, i. m.*, 61-79.

³⁷ SZATHMÁRI PAP János, *Kegyes ajkaknak áldozó tulkai*, Kolozsvár, 1707, 117-119 (RMK I 1727).

³⁸ BETHLEN Miklós *Önéletírása, i. m.*, II, 233.

Columba Noe written in the spring of 1704, in which Bethlen called for the restoration of Transylvanian independence. Despite of the fact that the Bevilaqua-Borsody's theory today is only a cultural history's curiosity, a parallel examination of the autobiographies written by two prominent personalities of the Habsburg Monarchy at the beginning of the 17th can surprise by many today.

We know that Bethlen and Marsigli corresponded with each during the border's demarcation after the Karlovci Peace. But, their relations are earlier: Bethlen's pamphlet *Moribunda Transylvaniae* (written in 1687), dealing with the political situation in Transylvania, was included in the Marsigli papers in two copies. The pamphlet was seized by Marsigli during his stay in Transylvania in 1690. In 1703-1704 their lives take a similar turning point: after the failure of the fortress Breisach Marsigli was stripped of his titles and honours by the Holy Roman Emperor, and his chivalric sword was broken over him; Bethlen on about 20 June 1704 was imprisoned because the pamphlet already mentioned pamphlet *Columba Noe*. This limited life situation caused similar reaction: Marsigli and Bethlen began to write their autobiography.

Originally in his autography Marsigli wanted to prove his innocence after the Breisach's incident, but later the accents were put on building his scientific reputation. Bethlen used the instruments of the Calvinist's martyrological discourses to describe his life. In the description of our lives are presented two exceptional personalities. By Bethlen this exceptionality it is provided by the martyrological suffering of the central hero, suffering that must be endured for the his family, the his calvinist church and his country. Through this suffering Bethlen becomes the "chosen Son of God." By Marsigli the exceptionality it is provided by glorious rebirths, that takes place after every military adventure, which comes Marsigli winner. In the autobiography of Marsigli it is about a hero who play multiple roles (soldier, spy, military engineer, hydrologist, cartographer, historian, diplomat etc.) and constantly shifting his identity. While this "proteic" character will be the winner (Marsigli escapes after Breisach and will be a great scientist), the martyr (Bethlen) will remain in prison until the end of his life.